

KAROL VENICH A JEHO TLAČOU NEVYDANÝ SPIS „KNÍHTLAČÍTELSTUO“

Bronislava NAVAROVÁ

Abstract

The subject of the study is the manuscript work *Kníhtlačit'elstuo* and its author Karol Venich. The first part of the study introduces Karol Venich (1824 – 1906), a little-known personality of the Ludovít Štúr's generation. He was an evangelical teacher and collector of Slovak folk tales, fairy tales and songs from the vicinity of Békéšská Čaba. The research complements and corrects the information about him that has been known so far. The second part of the study analyses the aforementioned thin manuscript devoted to Gutenberg's invention of the printing press and its spread to Hungary. It is stored in the Literary Archive of the Slovak National Library in Martin (LA SNK). The author presents its content and form, reflects on the time and place of its creation, addresses its potential recipients, reasons why the file was not published and how it got into the LA SNK's collections.

Keywords: book culture history, Karol Venich (1824 – 1906), *Kníhtlačit'elstuo*, manuscripts

Abstrakt

Predmetom štúdie je rukopisné dielo *Kníhtlačit'elstuo* a jeho autor Karol Venich. V prvej časti štúdie autorka predstavuje málo známu osobnosť generácie štúrovcov Karola Venicha (1824 – 1906), evanjelického učiteľa, zberateľa slovenských ľudových povestí, rozprávok a piesní z okolia Békešskej Čaby. Výskumom dopĺňa a koriguje doteraz známe informácie o ňom. Druhá časť štúdie analyzuje útlý rukopis uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine (LA SNK), ktorý je venovaný Gutenbergovmu vynálezu kníhtlače a jeho rozšíreniu do Uhorska. Autorka predstaví jeho obsah a formu, následne uvažuje o čase a mieste jeho vzniku, potenciálnych recipientoch, dôvodoch prečo spis nevyšiel tlačou a ako sa dostal do LA SNK.

Kľúčové slová: dejiny knižnej kultúry, Karol Venich (1824 – 1906), *Kníhtlačit'elstuo*, rukopisy

V Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine (LA SNK), medzi prameňmi o tlačiarovi Šimonovi Roháčkovi,¹ ktorý pôsobil v Modre na začiatku 20. storočia, sa nachádza aj útlá rukopisná práca *Kníhtlačiteľstvo – Pedagogicko-praktický rozhovor medzi Otcom a sinami*. Jej autorom je Karol Wenich z pod Bjelevodi a je na ňom uvedená poznámka „Poslal Š. Roháček z Modry“.

Bibliografie knižnej produkcie 19. a 20. storočia neobsahujú záznam o vydaní tohto diela. Rizner² uvádza Venicha ako prispievateľa do Škultétyho a Dobšinského *Slovenských Povestí I*,³ do *Slovenských Spevov II*⁴ vydávaných v 90. rokoch 19. storočia v Martine Priateľmi slovenských spevov a ako zostavovateľa nápevov Jednoty bratskej z roku 1598 v diele *Cithara Sanctorum...*⁵ od Ludovíta Haana. *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 19. storočia*⁶ uvádza dva záznamy, kde je Karol Venich spomenutý ako jeden z mnohých zberateľov povestí v *Prostonárodných slovenských povestiach*⁷ Pavla Dobšinského. V *Bibliografii slovenských kníh 1901 – 1918*⁸ sa jeho meno ani žiadne jeho dielo nenachádza.

Kto bol Karol Venich (Wenich)⁹

Biografické slovníky a encyklopedické diela sú pri mene Karol Venich veľmi stručné. Obsahujú neúplné, v niektorých prípadoch aj chybné informácie. Krátke heslo je

¹ Šimon Roháček (1873 – 1934) – majiteľ kníhtlačiarne, kníhkupectva a papiernictva v Modre v rokoch 1900 – 1914 (1918?). Patril k hŕstke národne orientovaných kníhtlačiarov. Tlačil predovšetkým náboženskú spisbu, beletriu, učebnice, príležitostné tlače, periodiká, administratívne tlačivá, ako i najrôznejšie akcidenčné tlačoviny. K životu a okolnostiam založenia jeho kníhtlačiarne pozri NAVAROVÁ, Bronislava. Kníhtlačiareň Šimona Roháčka (Jej založenie a činnosť v atmosfére doby). In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2023*. AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ, Miriam, ed. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, s. 44-63. (cit. 2024-02-19). Dostupné z: https://www.ulib.sk/files/sk/publikacie-ukb/studia-bibliographica-posoniensia/sbp_2023_web.pdf

² RIZNER, Ludovít Vladimír. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Zv. 6. Martin: Matica slovenská, 1934, s. 120.

³ ŠKULTÉTY, August Horislav a Pavol DOBŠINSKÝ. *Slovenské Povestí I*. V Rožňave: tlačou Ladislava Kek, 1858. Prispel tu povestiami Lomidrevo alebo Valibuk, Černokňažník, Jelenčok.

⁴ RUPPELDT, Karol a Ján MELIČKO. *Slovenské spevy. Diel II*. Turč. Sv. Martin: Tlačou Kníhtlačiarско-účastinárskeho spolku, 1890. Piesne s označeným pôvodom B. Čaba, resp. Dolniaky sú od Venicha.

⁵ WENICH, Karel. *Nápěvy dávné podle Kancionale Jednoty Bratrské z r. 1598*. In: HAAN, Ludevit. *Cithara Sanctorum, její historia, její půwodce a tohto spolupracovníci*. V Pessti: Tiskem Wiktora Horňanského, 1873.

⁶ KLIMEKOVÁ, Agáta a Janka ONDROUŠKOVÁ. *Bibliografia slovacikálnych tlačí 19. storočia*. Zv. 1-7, Martin: Slovenská národná knižnica, 2016 – 2017.

⁷ DOBŠINSKÝ, Pavol. *Prostonárodné Slovenské Povestí. Sošit 6*. Turčiansky Sv. Martin, 1882. (povešť Mrtvý Frajer); *Prostonárodné Slovenské Povestí. Sošit 7*. Turčiansky Sv. Martin, 1882. (povešť Tri zakliate kniežatá).

⁸ FEDOR, Michal. *Bibliografia slovenských kníh 1901 – 1918*. Martin: Matica slovenská, 1964.

⁹ Slovenský biografický slovník používa formu Venich. Sám Karol Venich sa podpisoval ako Wenich. V dobovej tlači a archívnych prameňoch sa objavujú obidve podoby.

v *Slovenskom biografickom slovníku*,¹⁰ *Československém hudebním slovníku osob a institucí*¹¹ a v *Evanjelickej encyklopédii Slovenska*.¹²

Karol Venich (1824 – 1906) je v odborných kruhoch známy predovšetkým ako zberateľ a zapisovateľ slovenských povestí, rozprávok, detských hier a piesní. Sám piesne aj skladal. Povoláním bol učiteľ, pôsobil na evanjelických ľudových školách v rôznych lokalitách Gemera, Malohontu a na Dolnej zemi. Radíme ho do širšieho okruhu štúrovskej generácie.

Narodil sa v roku 1824 v obci Alberti (Csanádalberti, Maďarsko). Študoval na gymnáziu v Ožďanoch a od roku 1839 na evanjelickom lýceu v Levoči. Levočskí študenti vyvíjali v tom čase národné aktivity – zbierali ľudové príbehy, povesti, rozprávky, piesne, porekadlá, hádanky a pod. Ich zozbieraním a usporiadaním bol poverený práve Karol Venich. Na jar 1844, po príchode študentov z bratislavského evanjelického lýcea do Levoče na protest proti zákazu činnosti Ľudovítovi Štúrovi, spolupracoval Venich s jedným z nich – Ľudovítom Reussom na zostavení tretieho ročníka *Prostonárodného zábavníka* na rok 1844, rukopisného súboru povestí, rozprávok a piesní zozbieraných študentmi.¹³ Venich ukončil štúdium na lýceu v školskom roku 1844/45.¹⁴ Slovníky uvádzajú, že od roku 1844 pôsobil ako učiteľ v Turčeku,¹⁵ potom Rimavskej Lehote, Lukovištiach a od roku 1872 v Békešskej Čabe. Na základe dostupných prameňov možno potvrdiť a doplniť jeho pôsobiská v Ratkovej (okr. Revúca), kde bol učiteľom v rokoch 1846 – 1860¹⁶ a knihovníkom knižnice Ratkovského dekanátu,¹⁷ v Turíčkach (dnes súčasť obce Cinobaňa, okr. Poltár) v rokoch 1860 – 1864,¹⁸ Rimavskej Lehote

¹⁰ *Slovenský biografický slovník*. 6. zv. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 258.

¹¹ *Československý hudební slovník osob a institucí*. M-Ž. 2. zv. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965, s. 862.

¹² *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava: BoPo, 2001, s. 404, ISBN 80-968671-4-8.

¹³ DOBŠINSKÝ, Pavol. *Deje Jednoty mládeže slovenskej do roku 1848*. Martin: Matica slovenská, 1972, s. 17, s. 51-52; POLÍVKA, Jiří. *Súpis slovenských rozprávok*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1923, s. 26.

¹⁴ DOBŠINSKÝ, odk. 13, s. 130.

¹⁵ V monografii obce Turček (okr. Turčianske Teplice, vznikla zlúčením Dolného a Horného Turčeka v roku 1951) sa uvádza, že učiteľom detí z obcí Dolný i Horný Turček bol v roku 1843 a 1844 učiteľ Anton Czeige a v roku 1845 nebolo učiteľské miesto v Turčeku obsadené. Autor monografie odkazuje pri tejto informácii na cirkevné Schematizmy banskobystrického biskupstva. LACKO, Richard. *Turček : monografia obce*. FOMI, 2010, s. 35 a s. 247. Z toho vyplýva, že Venich v Turčeku vôbec nepôsobil. Ide zrejme o obec Turčok (okr. Revúca), kde bola obecná evanjelická škola alebo o obec Turíčky (dnes súčasť Cinobane, okr. Poltár), kde Venich reálne ako učiteľ pôsobil.

¹⁶ V monografii obce Ratková je Venich uvedený v roku 1846 ako učiteľ na miestnej evanjelickej škole. ĎURINDA, Miroslav a Marta MIKITOVÁ. *Ratková v historických a archívnych retrospektívach*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2015, s. 135. V roku 1859 pôsobil ešte v Ratkovej. Zúčastnil sa učiteľskej porady v Ratkovskom dekanáte (Z Gemera, d. 23. Augusta... In: *Priateľ školy a literatúry*. 1859, roč. 1, č. 19 (6. 9. 1859), s. 158-159) a v októbri hral v ochotníckom divadelnom predstavení Palárikovej hry Inkognito (A. H. S. [ŠKULTÉTY, August Horislav]. Slovenské divadlo. In: *Priateľ školy a literatúry*. 1859, roč. 1, č. 26 (16. 11. 1859), s. 219. Zahral si aj v Palárikovom Drotárovi na jar 1860 (Ratková, dňa 14. Apr. ...). In: *Sokol : časopis pre krásno umenie a literatúru*. 1860, [roč. 1], č. 1 (5. 5. 1860), s. 7.

¹⁷ Z Gemera, d. 23. Augusta... In: *Priateľ školy a literatúry*. 1859, roč. 1, č. 19 (6. 9. 1859), s. 159.

¹⁸ Turíčsky farár Štefan Adamovič uviedol, že Venich odišiel na Rimavskú Lehotu 7. novembra 1864. ADAMOVIČ, Štefan. *Dejiny evanj. cirkevného sboru turíčskeho*. MÁDAČOVÁ, Mária a Dušan KIAPEŠ,

(dnes súčasť obce Lehota nad Rimavicou, okr. Rimavská Sobota) od roku 1864, Lukovištiach (okr. Rimavská Sobota) asi od roku 1866.¹⁹ V 70. rokoch 19. storočia ho už registrujeme na Dolnej zemi. Kedy tam presne odišiel, nie je známe, z dobovej tlače sa dozvedáme, že si ho v roku 1871 obyvatelia obce Bánhegyes v Békešskej župe zvolili za učiteľa. Pôsobil tam len niekoľko mesiacov a v roku 1872 prijal miesto učiteľa na evanjelickej ľudovej škole v Békešskej Čabe,²⁰ kde žil až do svojej smrti 7. júla 1906.²¹ Bol dvakrát ženatý, mal 12 detí.²²

Už počas štúdií v Levoči sa stal členom Jednoty mládeže slovenskej, ktorú si založili študenti a vyvíjali v nej rôzne pronárodné aktivity vrátane zbierania a zapisovania ľudových povestí, rozprávok, piesní, hádaniek a porekadiel, stretávali sa na prednáškach o slovenských, českých (všeobecne slovanských) dejinách, vystupovali s vlastnými prednáškami, rozpravami a referátmi na rôzne témy, prednášali svoje umelecké prvotiny, ktoré si potom navzájom kriticky hodnotili a pripomienkovali. Priebeh týchto stretnutí opisuje Pavol Dobšínský v pamätnom diele *Deje Jednoty mládeže slovenskej do roku 1848*.²³ Uvádza viaceré práce i témy, ktoré študenti preberali, medzi nimi Venichovu prácu *Či je potrebný historikovi zemepis a zemepiscovi historia?*, ktorú predniesol na stretnutí dňa 27. novembra 1844 a následne ju obsírne posudzoval Juraj Hodža, mladší brat Michala Miloslava Hodžu.²⁴ Na ďalšom stretnutí (začiatkom roku 1845) prednášal Venich o viacerých témach, medzi nimi aj o kníhtlačiarstve.²⁵

eds. Turíčky: Cirkevný zbor ECAV na Slovensku Turíčky, 2019, s. 35. Tieto časové relácie potvrdzuje aj Venichov list Jozefomi Miloslavovi Hurbanovi z januára 1865, kde uvádza, že v Rimavskej Lehote „prítomne úraduje“. LA SNK, list Karola Venicha Jozefomi Miloslavovi Hurbanovi datovaný 15. 1. 1865 v Rima-Lehote, sign. 32 F 76.

- ¹⁹ Výkaz Obetí na ev. slov. Gymnásium vo V.–Revuci tým poriadkom, ako od Júnia 1866. do konca Mája 1867. došli. In: *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasiium Velko-Revúckom na rok školský 1866/7*. V Rožňave: Tiskom Michala Kovács, 1867, s. 5.
- ²⁰ Z békešského Seniorátu. In: *Cirkewní listy*. 1871, roč. 7, č. 32, s. 378; Z békešského senioratu. In: *Cirkewní listy*. 1872, roč. 8, č. 8, s. 126.
- ²¹ Békéscsabai anyakönyvi kerület. Halotti anyakönyvének másod példánya. 1906. évról 501-1035jg, zázn. 555. [online]. [cit. 2024-03-11]. Dostupné z: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:6VY1-1N8M>; Smrť. In: *Národné noviny*. 1906, roč. 37, č. 82 (14. 7. 1906), s. [3]. Slovenský biografický slovník aj Evanjelická encyklopédia Slovenska uvádzajú chybné rok 1909.
- ²² Prvá manželka bola Klementína Šuleková. Mal s ňou štyri deti (Ema Klementína (*1851), Svatoslava (*1853), Augustín Leopold Radomil (*1856), Mária (*1862); s druhou manželkou Angelou Kristoffi mal osem detí, všetky sa narodili v Békešskej Čabe. (Karol Július (1876 – 1877), Karol (*1877), Július Juraj (1879 – 1880), Ján (*1883), Angela (1886 – 1904), Karolína (*1888), Ľudovít Gustáv (*1890) a Ladislav (*1892). Zdroj: Matriky narodení, krstov a úmrtí. [online]. [cit. 2024-03-11]. Dostupné z: www.familysearch.org
- ²³ DOBŠÍNSKÝ, odk. 13. Dielo v dvoch zväzkoch napísal Dobšínský s odstupom rokov (jednu časť v roku 1854, druhú časť 1866 – 1868). Vychádzal z denníkov, zápisnic a z vlastných spomienok. Matica slovenská ho vydala ako súborné faksimile.
- ²⁴ DOBŠÍNSKÝ, odk. 13, s. 35.
- ²⁵ Dobšínský ich v Dejoch zapísal takto: „Slováci z ohľadu literárneho, súdil Ján Bencúr; Mierna rozkoš a veselosť smyslná nemá byť zatracovaná, s[údil] Aug[ust] Ondruš; Úvahy o dedinských učiteľoch na Slovensku, [súdil] J. Bencúr; Kníhtlačiarstvo z ohľadu paedagogického, s[údil] Aug. Ondruš. DOBŠÍNSKÝ“, odk. 13, s. 47.

Karol Venich sa po skončení štúdií snažil pôsobiť v duchu proslovenskej línie nastolenej v Levoči. V Ratkovej bol spoluzakladateľom nedelnej školy,²⁶ vystupoval v ochotníckych divadelných predstaveniach,²⁷ finančne podporil činnosť slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej²⁸ a pod. Viackrát bol obvinený z panslavizmu, čo malo dosah na jeho učiteľskú kariéru.

V roku 1862 sa uchádzal o miesto učiteľa na chlapčenskej škole v Pliešovciach (okr. Zvolen). Bol takmer jednohlasne zvolený, ale pliešovská svetská i cirkevná správa od neho žiadala podpísať reverz, v ktorom sa mal zaviazat', že nebude podporovať panslavizmus a rozširovať panslavistické spisy. Venich reverz odmietol podpísať aj za cenu toho, že nové výhodné miesto nezíska.²⁹ Jeho odpoveď bola jednoznačná: „...já upřímně vyznávám, že svobodu mau za žádné poklady světa vyrvati sobě nedám, a to tím méně, poněvadž v svobodné duši mé nic nebezpečného pro lid nechovám. V tomže reversu podotknuté jest ono známé ale i neznáme strašidlo, totiž panslavismus. Co pod tímto panslavismem Vznesená Církev myslí, to já neznám, ale že i mne za panslava drží, odtud' zavírám že mne před ním vystříhá“ a pokračuje: „Já z mé strany upřímně vyznávám, že jsem, ale i nejsem panslavem. Jestliže Slavná Církev těch za panslavů pokladá, kteří řeč svau slovenskou milují, slovenské knihy a časopisy čtau, na osvětě a štěstí slovenského nevolného lidu pracují – tak i já jsem panslav; an' za potřebné držím, aby slovenský učitel slovenskau řeč znal a ten lid miloval u prostřed něhož mu Bůh dílo vyznačil; jestli ale jiného druhu panslava ve mně hledá, tak se osvědčuji, že takovým docela nejsem, nebo sem již zvyš připomenul, že s každým větrem neduji a do světa politického jen v tenkrát s radostí oči mé obracím, když v něm ratolesti rozkvět školstva zvěstující uhlídám.“³⁰

Toto jeho jednoznačné deklarovanie národného presvedčenia reflektovala aj tlač, keď o ňom písala ako o statočnom a charakternom slovenskom učiteľovi.³¹

Obvinenie z panslavizmu prišlo i o desaťročie neskôr. Informujú o tom *Slovenské noviny* v roku 1874. Venich bol na základe článku v miestnom čabianskom periodiku obvinený, že na istej súkromnej zábave aplaudoval za slovenský národ a mal vysloviť prianie, aby „...sa z vlasti uhorskej stala krajina slovenská“. Hoci hlavný župan upozorňoval, že na vznesenie žaloby jedna správa v novinách nestačí, začalo sa proti nemu viesť vyšetrovanie. Napriek tomu, že viacerí svedkovia vystúpili na Venichovu obranu, dostal zo strany cirkevnej vrchnosti pokarhanie s odôvodnením: „...v ostrej hádke upotrebil také výrazy, ktoré z vlasteneckého a cirkevného stanoviska schvalovať nemožno.“³² *Slovenské noviny* upozorňujú na to, že vyšetrovanie bolo v kompetencii stoličného úradu a cirkevná vrchnosť sa prípadom nemala vôbec zaoberať, a tiež, že procesy na základe nepreuká-

²⁶ LA SNK. Úprimné pozdravenja Údom S. M. Jednoti Levočkej od Údou Ňedelnej školi v Ratkovej, 3. 5. 1847, sign. M 39 B 69.

²⁷ Pozri odk. 16.

²⁸ Pozri odk. 19.

²⁹ LA SNK. List Karola Venicha Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi z 15. 1. 1865, sign. 32 F 76.

³⁰ LA SNK. List Karola Venicha Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi z 15. 1. 1865, sign. 32 F 76.

³¹ Ten statočný slovenský učiteľ... In: *Pešbudínske vedomosti: Noviny pre politiku a literatúru*. 1862, roč. 2, č. 97 (9. 12. 1862), s. 3.

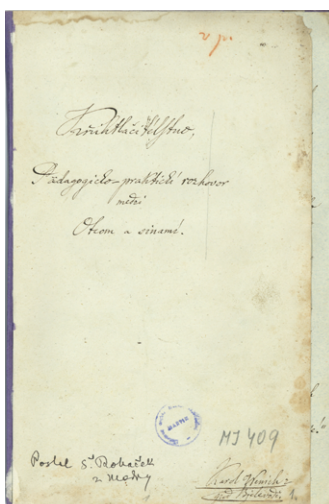
³² Z B. Čaby, 13. mája... In: *Slovenské listy*. 1874, roč. 7, č. 73 (16. 5. 1874), s. 3.

zaných a neopodstatnených tvrdení dávajú možnosť neobmedzeného prenasledovania a šikany „každého nemáara“.³³

O ďalšom pôsobení a aktivitách Karola Venicha informácie chýbajú, avšak vzájomnú interakciu so slovenským prostredím a predstaviteľmi intelektuálneho a spoločenského života naznačuje napr. jeho korešpondencia s redakciou *Slovenských spevov* z roku 1894³⁴ alebo krátky oznam o jeho úmrtí v *Národných novinách* v roku 1906.³⁵

Rukopis „Knižtlačiteľstvo“

Spis *Knižtlačiteľstvo – Pedagogicko-praktický rozhovor medzi Otcou a sinami* je uložený v LA SNK pod signatúrou MJ 409. Jeho autorom je „Karol Wenich z Bjelevodi“, na titulnom liste je uvedená aj informácia „Poslal Š. Roháček z Modry“ a vlastnícka kruhová pečiatka Literárny archív Matice slovenskej Martin (LA MS).

Obr. 1. Titulný list rukopisu *Knižtlačiteľstvo*. Zdroj: LA SNK

Rozsahom ide o útle 16-stranové dielko napísané úhladným, dobre čitateľným písmom. Dej sa odohráva jedného krásneho dňa v rozkvitnutej záhrade, kde sa stretol otec so svojimi piatimi synmi vo veku 9 až 16 rokov, aby sa porozprávali o „užitočných veciach“ a aby ich otec-učiteľ vyskúšal z predchádzajúceho učiva. Dvaja najmladší chlapci neodpovedali na otcove otázky správne. Keď ich napomínal, bránili sa, že nepochopili učivo kvôli tlačovým chybám a keby oni boli tlačiarimi, nikdy by sa takých chýb nedopustili. Z toho vyplynul rozhovor o kníhtlačiarskom umení, v ktorom otec svojim synom vyrozprával príbeh vynájdenia kníhtlače, jej rozšírenia do Uhorska i to, ako bolo predtým časovo a finančne náročné ručné prepisovanie kníh. Chválil kráľa Mateja Korvína, ktorý podporoval rozširovanie vzdelanosti a práve za jeho vlády vznikla v Uhorsku prvá

³³ Z B. Čaby..., odk. 32, s. 3.

³⁴ LA SNK. List Karola Venicha redakcii *Slovenských spevov* zo 7. 8. 1894, sign. A I-56₃₁.

³⁵ Smrť. In: *Národné noviny*. 1906, roč. 37, č. 82 (14. 7. 1906), s. [3].

kníhtlačiaren. Oboznámil synov s vynálezom Jána Gutenberga, ale spomenul aj Laurensa Costera³⁶ z holandského Haarlemu, ktorý údajne začal tlačiť pomocou drevených tabúl ešte skôr; Gutenberg uviedol ako zlepšovateľa Costerovej techniky. Pri pôvode J. Gutenberga sa prikláňal k – v 19. storočí populárnej teórii – jeho slovanského, resp. českého pôvodu (Gutenberg = Kutnohorský) a odkazoval pri tom na dobovú tlač (v rukopise nechal Venich voľný priestor na doplnenie ročníka a konkrétneho zväzku).

Podrobne synom vyrozprával okolnosti, ako si Gutenberg musel požičať peniaze na zriadenie kníhtlačiarne, ako prišiel o tlačiaren aj o práva na vytlačенú *Bibliu* po prehratom súdnom spore so svojím veriteľom, mohučským obchodníkom Johanom Fustom (Faustom). Otec rozprával synom aj o ďalšom Gutenbergovom a Fustovom osude a o rozšírení kníhtlače do Európy.

Edukačný zámer, ktorý je zrejmy už zo samotného názvu diela, je podporený aj formálnou a jazykovou stránkou spisu. Autor zvolil formu dialógu medzi otcom a jeho synmi. Otec povie základnú informáciu, ktorá vzbudí u synov záujem a nabáda ich ku kladeniu ďalších otázok. Otec odpoveďami na ne deťom výklad dopĺňa. Uvádza aj časové údaje, napr. kedy sa Gutenberg narodil (okolo 1401), kedy urobil svoj objav (1439), prehral súdny spor (1455), v akom veku zomrel (68 rokov), kedy bola založená prvá kníhtlačiareň v Budíne (1473) a pod. Prínos vynájdenia kníhtlače vysvetľuje aj na príklade porovnávania nákladov pri ručnom písaní a pri tlači, ktoré výrazne ovplyvnili cenu výsledného produktu (500 zl. vs. 60 zl.), hovorí o časovej úspore a najmä o sprístupnení vzdelania širším vrstvám.

Náročnosť textu a použité výrazové prostriedky – vzhľadom na predpokladanú recepciu diela smerom k detskému/mladému čitateľovi-žiakovi – sú zvolené vhodne. Jazyk je jednoduchý, dobre zrozumiteľný a pojmy sú adekvátne vysvetlené. Text je písaný štúrovskou slovenčinou s charakteristickými znakmi, ešte spred hodžovsko-hatalovskej úpravy, t. j. spred roku 1852.³⁷ Uplatňuje sa dôsledné mäčenie spoluhlások *d', t', ň*, nevyskytuje sa *l'* (ľuďja, kníhtlačiteľstuo, lahko a pod.); absencia ypsilonu, nahrádzanie dvojhĺsok *-ia, -ie, ô* slabikou *-ja, -je, -uo*; pri slovesách v 3. osobe singuláru mužského rodu koncovky *-ou, -au, -iu* namiesto *-ol, -al, -il*; koncovka *-mí* v inštrumentáli plurálu podstatných mien.

Keďže na titulnom liste nie je uvedený rok, je potrebné využiť pri zisťovaní, kedy rukopis vznikol, iné údaje, čiastočne priamo z textu alebo sekundárne pramene. Okrem jazykovej stránky je to časť samotného textu a ďalšie informácie uvedené na titulnom liste. Za pomocný údaj by sme mohli považovať autorov prídomok „z pod Bjelevodi“. Lokalitu Biela voda/Biele vody nespomínajú v súvislosti s Venichom žiadne slovníky, encyklopédie ani iné sekundárne pramene, len spis *Kníhtlačiteľstuo*. Miestnych názvov

³⁶ Laurens Janszoon Coster (cca 1370 – cca 1440) – údajný vynálezca tlačiarskeho stroja z holandského Harlemu. Údajne vynašiel kníhtlač súčasne s J. Gutenbergom. Prvý záznam o Kosterovi ako vynálezcovi kníhtlače je z roku 1588. Nie sú známe žiadne Kosterove tlačené diela, napriek tomu ešte aj v 20. storočí táto teória mala svojich prívržencov. V meste Haarlem má aj svoju sochu. Laurens Janszoon Coster [online]. [cit. 2024-03-20]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Laurens_Janszoon_Coster

³⁷ MUZIKOVÁ, Katarína. Vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny od L. Štúra po S. Czambela. In: *Varia. XVIII. Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov* [online]. [cit. 2024-03-22]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2009, s. 468-475. Dostupné z: <https://www.juls.savba.sk/ediela/varia/18/pages/Muzikova.pdf>

Biela voda/Biele Vody je na Slovensku niekoľko, viaceré aj v relatívnej blízkosti Venichových pôsobísk. Ide o miestne osady alebo o lokálne vodné toky (potoky, riečky), ale na jednoznačné identifikovanie lokality, a teda aj času vzniku diela nepostačujú.

Pri datovaní spisu pomáha priamo časť textu o pôvode Jána Gutenberga. Venich odkazuje na periodiká, ktoré uverejnili teóriu o Gutenbergovom slovanskom pôvode. Prvým je literárny časopis *Wlastimil*, v ktorom vyšiel v roku 1840 beletrizovaný článok *Jan Šťastný* od Antonína Jaroslava Vrtátka o Gutenbergovi ako rodákovi z Kutnej Hory.³⁸ Druhý odkaz na časopis *Květy*, ktorý sme identifikovali ako článok *Jan Gutenberg* od Karla Aloisa Vinařického,³⁹ posúva vznik diela *Knihltlačitelstuo* niekedy do konca roku 1845, prípadne neskôr.

Rozhodujúca je v tomto prípade práca Pavla Dobšinského *Deje Jednoty mládeže slovenskej do roku 1848*.⁴⁰ Rukopisné zápisky podrobne zaznamenávajú nielen život študentov na evanjelickom lýceu v Levoči v 40. rokoch 19. storočia, ale reflektujú aj širšie udalosti. Dobšinský uvádza, že na jednom zo stretnutí levočských študentov v školskom roku 1844/45 odznela pedagogická práca Karola Venicha o kníhtlačiarstve v podobe rozhovoru otca s deťmi. Píše o nej ako o toho času stratenej.⁴¹ Dobšinského záznam odpovedá na otázku, kedy Venich napísal svoj spis, resp. predniesol prednášku o kníhtlačiarstve veľmi presne, keďže uvádza, že stretnutia študentov sa konali medzi februárom a júnom 1845 a Venichova práca odznela na druhom stretnutí a jej posudzovateľom bol Venichov spolužiak August Ondruš.⁴² Z toho vyplýva, že prednáška vznikla, resp. odznela v Levoči v prvých mesiacoch roku 1845. Fakt, že text odkazuje aj na článok publikovaný niekoľko mesiacov neskôr (koncom roku 1845, keď Venich už nebol študentom lýcea), dovoľuje vysloviť domnienku, že rukopis uložený v LA SNK je upravenou verziou – čistopisom (možno doplnenou o pripomienky, ktoré odzneli počas stretnutia v rámci diskusie alebo pri jeho posudzovaní). Je úhľadne napísaný, obsahuje minimum opráv a doplnkov.

Zamýšľal Venich po odchode z Levoče spis použiť pri vzdelávacom procese? Chcel ho vydať tlačou? Tomu by nasvedčoval na titulnom liste uvedený zápis „poslal Š. Roháček z Modry“. Roháček však založil v Modre svoju kníhtlačiareň až v roku 1900 – viac ako 50 rokov po vzniku spisu.

Pri úvahách o tom, ako sa spis dostal k Šimonovi Roháčkovi, je potrebné vysvetliť aj to, ako sa dostal do LA SNK. Signatúra MJ znamená muzeálna jednotlivina. Tak sú označené dokumenty rôznej proveniencie, ktoré sa od roku 1893 dostávali do zbierok Archívu Slovenského národného múzea ako dary z Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Slovenského národného múzea. V rokoch 1960 – 1961 boli delimitované do LA MS (dnes LA SNK).⁴³

³⁸ WRŤÁTKO, Jaroslav. Jan Šťastný. Upomjny na věk patnáctý. In: *Wlastimil: Přítel osvěty a zábavy*. 1840, diel 1, zv. 1, s. 175-182.

³⁹ WINAŘICKÝ, Karel. Ján Gutenberg. In: *Květy: národní zábavník pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezany*. roč. 12, č. 132-133 (6. 11. 1845), s. 529. Článok vychádzal na pokračovanie v každom druhom čísle od novembra až do konca roku 1845. Posledná časť vyšla v č. 156 (30. 12. 1845).

⁴⁰ DOBŠINSKÝ, odk. 13.

⁴¹ DOBŠINSKÝ, odk. 13, s. 67.

⁴² DOBŠINSKÝ, odk. 13, s. 47, s. 67.

⁴³ Informácie poskytnuté pracovníkmi LA SNK prostredníctvom mailovej komunikácie.

Tlačiar Šimon Roháček bol členom Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Mal tiež silné väzby na slovenskú evanjelickú komunitu. Spolupracoval s modranskými farármi Pavlom a Samuelom Zochovcami, u neho sa tlačil evanjelický mesačník *Stráž na Sione*, od roku 1902 spoločensko-politický mesačník *Dolnozemský Slovák*. Prirodzene teda nadviazal kontakty aj s dolnozemskými osobnosťami. To mohol byť spôsob, ako sa k nemu dostal Venichov rukopis *Knihotlačiteľstvo*. Či a kedy mu ho poslal sám autor, alebo sa k nemu dostal iným spôsobom, nevieme. Nateraz predpokladáme, že Roháček získal rukopis niekedy medzi rokmi 1900 a 1906, t. j. po založení svojej tlačiarne a pred Venichovou smrťou. Aj Roháčkovu zámery s rukopisom sú nejasné. Keďže práca tlačou nikdy nevyšla. V tom čase mala už viac ako 50 rokov a nespĺňala kritériá (minimálne jazykové, ale ani kvalitatívne), aby bola z vydavateľsko-typografického i ekonomického hľadiska zaujímavá. Možno preto Roháček rukopis jednoducho odovzdal muzeálnej spoločnosti.

Spis *Knihotlačiteľstvo* od Karola Venicha nie je žiadnym spôsobom prelomové dielo. Ide vlastne o – súčasným jazykom povedané – školskú prácu/referát mladého dvadsaťročného muža. Obsahuje všeobecne známe a niektoré dnes už prekonané informácie. Pri výskume sme si položili viaceré otázky o čase, mieste i okolnostiach vzniku práce, aké boli jej osudy, prečo nikdy nevyšla tlačou a pod. Na niektoré sa podarilo odpovedať, iné zostali v rovine úvah, nepodložené konkrétnymi prameňmi. Hľadanie informácií o diele i jeho autorovi, listovanie v dobovej tlači a archívny výskum umožnili doplniť a najmä skorigovať niektoré informácie a celkovo „objaviť“ osobnosť Karola Venicha – evanjelického učiteľa, zberateľa povestí, rozprávok a piesní, súčasníka a spolupracovníka viacerých známych štúrovských osobností.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Pramene

Literárny archív

Slovenskej národnej knižnice, Martin

Knižtlačiteľstvo, Pedagogicko-praktický rozhovor medzi Otcom a sinami. Karol Wenich z pod Bjelevodi, sign. MJ 409.

List Karola Venicha Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi, 15. 1. 1865, sign. 32 F 76.

List Karola Venicha redakcii Slovenských spevov, 7. 8. 1894, sign. A I-56₃₁.

Úprimné pozdravenia Údom S. M. Jednoti Levočkej od Údou Ňedeľnej školi v Ratkovej, 3. 5. 1847, sign. M39 B 69.

www.familysearch.org

Hungary Civil Registration, 1895 – 1980, Békéscsaba anyakönyvi kerület. Halotti anyakönyvének másod példánya. 1906. évról 501-1035ig., záz. 555. [online]. Dostupné z: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:6VY1-1N8M>

Hungary, Church Books, 1624 – 1950. [online]. Dostupné z: <https://www.familysearch.org>

Slovakia Church a Synagogue Book, 1592 – 1935. [online]. Dostupné z: <https://www.familysearch.org>

Literatúra

A. H. S. [ŠKULTÉTY, August Horislav]. Slovenské divadlo. In: *Priateľ školy a literatúry*. 1859, roč. 1, č. 26 (16. 11. 1859), s. 218-219.

ADAMOVIČ, Štefan. *Dejiny evanj. cirkevného sboru turíčskeho*. MÁDAČOVÁ, Mária a Dušan KIAPEŠ, eds. Turíčky: Cirkevný zbor ECAV na Slovensku Turíčky, 2019. ISBN 978-80-570-1206-1.

Československý hudební slovník osob a institucí M-Ž. 2. zv. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965.

DOBŠINSKÝ, Pavol. *Deje Jednoty mládeže slovenskej do roku 1848*. Martin: Matica slovenská, 1972.

DOBŠINSKÝ, Pavol. *Prostonárodné Slovenské Povesti. Sošit 6*. Turčiansky Sv. Martin, 1882.

DOBŠINSKÝ, Pavol. *Prostonárodné Slovenské Povesti. Sošit 7*. Turčiansky Sv. Martin, 1882.

ĎURINDA, Miroslav a Marta MIKITOVÁ. *Ratková v historických a archívnych retrospektívach*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2015. ISBN 978-80-8115-211-5.

Evanjelická encyklopédia Slovenska. Bratislava: BoPo, 2001. ISBN 80-968671-4-8.

FEDOR, Michal. *Bibliografia slovenských kníh 1901 – 1918*. Martin: Matica slovenská, 1964.

HAAN, Ludevit. *Citara Sanctorum, její historia, její půwodce a tohto spolupracovníci*. V Pesti: Tiskem Wiktora Hornánského, 1873.

KLIMEKOVÁ, Agáta a Jana ONDROUŠKOVÁ. *Bibliografia slovacikálnych tlačí 19. storočia*. Zv. 1-7. Martin: Slovenská národná knižnica, 2016 – 2017.

- LACKO, Richard. *Turček : monografia obce*. FOMI, 2010, ISBN 978-80-970226-1-7.
- MUZIKOVÁ, Katarína. Vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny od L. Štúra po S. Czambela. In: *Varia. XVIII. Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov* [online]. [cit. 2024-03-22]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2009, s. 468-475. Dostupné z: <https://www.juls.savba.sk/ediela/varia/18/pages/Muzikova.pdf>
- POLÍVKA, Jiří. *Súpis slovenských rozprávok*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1923.
- RIZNER, Ludovít Vladimír. *Bibliografia písomníctva slovenského*. Zv. 6. Martin: Matica slovenská, 1934.
- RUPPELDT, Karol a Ján MELIČKO. *Slovenské spevy. Diel II*. Turč. Sv. Martin: Tlačou Kníhtlačiarско-účastinárskeho spolku, 1890.
- Slovenský biografický slovník*. 6. zv. Martin: Matica slovenská, 1994. ISBN 80-7090-111-X.
- Smrť. In: *Národné noviny*. 1906, roč. 37, č. 82 (14. 7. 1906), s. [3].
- ŠKULTÉTY, Augustín Horislav a Pavol DOBŠINSKÝ. *Slovenské Povesti I*. V Rožňave: Tlačou Ladislava Kek, 1858.
- Ten statočný slovenský učiteľ... In: *Pešťbudínske vedomosti: noviny pre politiku a literatúru*. 1862, roč. 2, č. 97 (9. 12. 1862), s. 3.
- WINAŘICKÝ, Karel. Ján Gutenberg. In: *Květy: národní zábavník pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezany*. 1845, roč. 12, č. 132-133 (6. 11. 1845), s. 529.
- WRĚÁTKO, Jaroslav. Jan Šťastný. Upomjny na wěk patnáctý. In: *Wlastimil: přítel osvěty a zábavy*. 1840, diel 1, zv. 1, s. 175-182.
- Z B. Čaby, 13. mája. In: *Slovenské listy*, roč. 7, č. 73 (16. 5. 1874), s. 3.
- Z békešského Seniorátu. In: *Církevní listy 1871*, roč. 7, č. 32, s. 378-379.
- Z békešského senioratu. In: *Církevní listy 1872*, roč. 8, č. 8, s. 125-126.
- Z Gemera, d. 23. Augusta... In: *Priateľ školy a literatúry*. 1859, roč. 1, č. 19 (6. 9. 1859), s. 158-159.
- Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasiu Veľko-Revúckom na rok školský 1866/7*. V Rožňave: Tiskom Michala Kovács, 1867.

Mgr. Bronislava Navarová

Univerzitná knižnica v Bratislave
Michalská 1, 814 17 Bratislava
bronislava.navarova@ulib.sk

Knihovník-bibliograf. Pôsobí v Univerzitetnej knižnici v Bratislave v kabinete retrospektívnej bibliografie, kde participuje na spracovávaní nepravých periodík. Zaoberá sa spracovaním a výskumom výročných školských správ, výročných správ finančných inštitúcií a produkcie knižných kalendárov.